

בעזרת השם יתברך שמו

קונטרס
מצות הלואה

חלק א'

בו יבואר עניני מצות הלואה
מלוקט מתנ"ך, מפרשי התנ"ך
ש"ס בבלי, ומדרשים וספרי
אחרונים

נלקט על ידי משה גרינבוים

ברוקלין נוא יארק

שנת תשנ"ג לפ"ק

מצוות הלואה

**אִם כֶּסֶף תִּלְוֶה אֶת עַמִּי אֶת הָעֲנִי עִמָּךְ
לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנִשְׂהֵלָא תִשְׁימּוֹן עָלָיו
נֶשֶׁךְ.**

(שמות פרק כב פסוק כד)

- א -

ברש"י שמות (פרק כב פסוק כד), וזה לשון קדשו: **אם כסף תלוה את עמי** - רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות, חוץ משלושה וזה אחד מהן.

את עמי - עמי וגוי, עמי קודם. עני ועשיר, עני קודם. עני עירך ועני עיר אחרת, עני עירך קודמין. וזה משמעו אם כסף תלוה, את עמי תלוהו, ולא לגוי ולא לזר, את העני, ולא לזר עני לאותו שעמך. דבר אחר את העני, שלא תנהג בו מנהג בזיון בהלוואה, שהוא עמי.

את העני עמך - הוי מסתכל בעצמך כאלו אתה העני^א.

לא תהיה לו כנשה - לא תתבענו בחזקה, אם אתה יודע שאין לו, אל תהי דומה עליו כאלו הלוייתו, אלא כאילו לא הלוייתו, כלומר לא תכלימהו.

נשך - רבית שהוא כנשיכת נחש, שנושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש, ופתאום הוא מבצבץ ונופת עד קדקדו, כך רבית, אינו מרגיש ואינו ניכר עד שהרבית עולה ומחסרו ממון הרבה.

- ב -

ובאבן עזרא שמות (הפירוש הארוך, פרק כב פסוק כד), וזה לשונו: **אם כסף תלוה** אם נתן לך השם הון, שתוכל להלוות העני. והזכיר זאת הפרשה, כי העני כמו הגר והיתום והאלמנה. וקרא העניים עמי, כי החסידים לא יבקשו עשר בעולם הזה, והעד אליהו, ואלישע שלא רצה לקבל מנחת נעמן, (מ"ב ה, טז), גם שמואל הרמתי. וטעם עמך

(א) ראה בספרי חפץ חיים זצ"ל, שמבאר כל זה באריכות גדול.

שהוא במקום שאתה דר בו. לא תהיה לו כנשה. שישא לך פנים בעבור טובתך. ואמר תשימון כי המלוה והסופר והעדים כולם עוברים.

- ב -

וברמב"ן דברים (פרק כד פסוק יד) **לא תעשק שכיר עני ואביון** - ידבר הכתוב בהוה, שהעניים והאביונים והגרים משכירים עצמם. וכן אם כסף תלוה את עמי את העני עמך (שמות כב כד), וכן לגר ליתום ולאלמנה יהיה (להלן פסוק יט), שהם העניים ברוב. וכן בהרבה מקומות ידבר בהוה, כמו לא תחסם שור בדישו (להלן כה ד), לא תחרש בשור ובחמור יחדיו (לעיל כב י). ובספרי (תצא קמה) אמרו, **אם כן למה נאמר עני ואביון, ממהר אני ליפרע על ידי עני ואביון יותר מכל אדם**. ודרשו מגרד - זה גר צדק, לעבור עליו בשני לאוין.

- ג -

וברד"ק ישעיהו (פרק ג פסוק טו), **מלכם** - פירוש מלה אחת, הה"א נבלעת בדגש, וקרי מה לכם, וכן מזה בידך, אמר להם לשרים מה לכם תדכאו עמי והם הענים, וכן אם

כסף תלוה את עמי העני עמך, וקרא אותם עמי לפי שהעניים אין להם עזר וסמך אלא האל יתברך לא די לכם שתגזלו ממונם אלא שתדכו אותם בגופם ותמרטו פניהם, כלומר תכו אותם ותכתתו פניהם, ר"ל מכת לחי.

נאם ה' - הוא אומר לכם זה כי הוא יודע במעשיכם הרעים ואתם תחשבו אין ה' רואנו, והנה הוא מעיד בכם על גזלת העני שהיא בבתיכם ועל מה שתדכאו ותכו עניים והוא רואה הכל וישפוט אתכם על הכל כי הוא אדון צבאות מעלה וצבאות מטה.

- ד -

ובתלמוד בבלי בבא מציעא (דף עא עמוד א): תני רב יוסף: (שמות כ"ב) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, עמי ונכרי - עמי קודם, עני ועשיר - עני קודם, ענייך ועניי עירך - ענייך קודמין, עניי עירך ועניי עיר אחרת - עניי עירך קודמין. אמר מר: עמי ונכרי עמי קודם פשיטא! - אמר רב נחמן אמר לי הונא: לא נצרכא דאפילו לנכרי ברבית ולישראל בחנם. תניא, אמר רבי יוסי: בא וראה סמיות עיניהם של מלוי ברבית: אדם קורא לחבירו רשע - יורד עמו לחייו.

והם מביאין עדים ולבלר וקולמוס ודיו, וכותבין וחותמין: פלוני זה כפר באלהי ישראל. תניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר: כל מי שיש לו מעות ומלוה אותם שלא ברבית - עליו הכתוב אומר (תהלים ט"ו) כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח עשה אלה לא ימוט לעולם. הא למדת שכל המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין. והא קא חזינן דלא מוזפי ברבית וקא מתמוטטין! - אמר רבי אלעזר: הללו מתמוטטין ועולין, והללו מתמוטטין ואינן עולין. (חבקוק א') למה תביט בוגדים תחריש כבלע רשע צדיק ממנו - אמר רב הונא: צדיק ממנו - בולע, צדיק גמור - אינו בולע.

- ה -

במכילתא דרבי ישמעאל יתרו - (מס' דבתרא דיתרו פרשה יא ד"ה ואם מזבח): **ואם מזבח אבנים תעשה לי.** רבי ישמעאל אומר, כל אם ואם שבתורה רשות, חוץ משלשה (ויקרא ב יד) ואם תקריב מנחת בכורים, חובה; אתה אומר חובה, או אינו אלא רשות, תלמוד לומר תקריב את מנחת בכוריק, חובה ולא רשות. כיוצא בו, (שמות כב כד) אם כסף תלוה את עמי וגו', חובה;

אתה אומר חובה, או אינו אלא רשות, תלמוד לומר (דברים טו ח) העבט תעביטנו, חובה ולא רשות. כיוצא בו ואם מזבח אבנים תעשה לי, חובה, אתה אומר חובה, או אינו אלא רשות, תלמוד לומר (שם דברים כז ו) אבנים שלמות תבנה, רשות; אתה אומר רשות, או אינו אלא חובה, ת"ל מזבח אבנים תעשה לי, רשות ולא חובה; ומה ת"ל ואם מזבח אבנים, אלא רצה לעשות של אבנים, יעשה, של לבנים, יעשה; והרי דברים קל וחומר לשאר כל הכלים, ומה אם מזבח החמור, אם רצה לשנות ישנה, קל וחומר לשאר כל הכלים.

- 1 -

במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (פרק כב פסוק כד): **אם כסף תלוה** [אין לי] אלא כסף מנין לרבות בהמ[ה] פירות וכל[י]ם ת"ל תל[וה] אין לי אל[א] הל[ווא]ה מנין לרבות נזק וח[צי] נזק ותשלומי כפל ותשלומי ד' והי' ת[י]ל אם כסף אם כן למה נאמ[י] תלוה מיכן אתה אומי' מרבין על השכר ואין מרבין על המכר הא כיצד השכיר לו ביתו והשכיר [לו ש]דהו אמי' לו (ביתי) אם [מ]עכשיו אתה נותן לי במנה ואם לאח[נ]ר זמן במ[א]ה וחמשים

מותר משום רבית מכר לו ביתו ומכר לו
 שדה[ו א]מ' לו אם מעכשיו אתה נותן לי
 במנה ולאחר זמן במאה וחמשים אסור משי'
 ריבית שנאי' אם כסף תלוה את עמי את העני
 עמך מה הלואה מיוחדת לא ממה שאתה
 נותן לו אתה נוטל ממנו יצא זה שממה
 שאתה נותן לו אתה נוטל ממנו את העני עמך
 אין לי אלא עני עשיר מנין ת"ל עמך אשה
 מנין ת"ל את עמי אם כן למה נאמ' עני
 ממהר אני ליפרע על ידי עני יתר מן העשיר.
 לא תהיה לו כנשה לא יהא למד לשאול
 בשלומ[ו] לא ישאל בשלומו לשלוח לו דורון
 לא ישלח לו דורון. לא תשימון עליו נשך
 איזה הוא נשך סאה מכור וסלע ממנה אמ'
 לו מה שאירש מאבא היום מכור לך מה
 שתעלה היום מצודתי מכור לך מנין כל
 דבריו קיימין שנאי' אם כסף[ך] תלוה את עמי
 את העני עמך.

- 2 -

במדרש תנאים לדברים (פרק טו פסוק ח):
והעבט תעביטנו ר' ישמעאל אומר למה
 נאמר לפי שהוא אומר (שמות כב כד) אם
 כסף תלוה את עמי חובה אתה אומר חובה
 או אינו אלא רשות ת"ל והעבט תעביטנו

חובה ולא רשות: **די מחסורו** אתה מצווה עליו להחיותו ואין אתה מצווה עליו לעשרו: **אשר יחסר לו** הכל לפי כבודו אפלו סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו: אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו שלא היה יכול לאכול עד שיהא מתעמל והעבד משמשו פעם אחת לא מצא עבד לרוץ לפניו ורץ לפניו שלשה מילין.

מעשה באנשי גליל העליון שהיו לוקחין לעני בן טובים אחד ליטרא בשר בכל יום.

די מחסרו הרי שפגע בעני חייב להשלים לו חסרונו שני די מחסרו לא היתה יד הנותן משגת נותן לו כפי השגת ידו וכמה עד חומש נכסיו מצוה מן המובחר ואחד מעשרה בנכסיו בינוני פחות מיכן עין רעה: אשר יחסר לו זו אשה.

ד"א די מחסורו יכול אפלו שעה ת"ל אשר יחי לו פרנסת יום יום מיכן אמי אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מכר בפונדיון מארבע סאין בסלע לן נותנין לו פרנסת לינה שבת נותנין לו מזון שלש סעודות.

- ח -

בשמות רבה (פרשה לא): ד"א אם כסף תלוה את עמי, הה"ד (קהלת ה) יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עושר שמור לבעליו לרעתו ואבד העושר ההוא בענין רע, אשרי אדם שהוא עומד בנסיונו שאין בריה שאין הקב"ה מנסה אותה, העשיר מנסהו אם תהא ידו פתוחה לעניים, ומנסה העני אם יכול לקבל יסורין ואינו כועס שנאמר (ישעיה נח) ועניים מרודים תביא בית, ואם עמד העשיר בנסיונו ועושה צדקות הרי הוא אוכל ממונו בעוה"ז והקרן קיימת לו לעולם הבא והקב"ה מצילו מדינה של גיהנם, שנאמר (תהלים מא) אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה', ואם עמד העני בנסיונו ואינו מבעט הרי הוא נוטל כפלים לע"ל שנאמר (שם תהלים יח) כי אתה עם עני תושיע, ממי אתה למד מאיוב שנתיישר בעוה"ז ושלם לו הקב"ה כפלים שנאמר (איוב מב) ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה, אבל העשיר שעינו רעה הולך הוא וממונו מן העוה"ז שנאי (קהלת ה) ואבד העושר ההוא בענין רע שעינו רעה כנגד גבאי צדקה למה שגלגל הוא בעולם לא מי שהוא עשיר היום עשיר למחר ומי שהוא עני היום עני למחר, אלא לזה

מוריד ולזה מעלה שנאמר (תהלים עה) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים, בא וראה יש עושר שהוא עושה רע לבעליו ויש עושר שעושה טוב לבעליו, עושה רע לבעליו זה עשרו של קרח שהוא היה עשיר מכל ישראל וכתוב (במדבר טז) וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה, ד"א זה עשרו של המן הרשע שנאמר (אסתר ה) ויספר להם המן את כבוד עשרו, וכתוב ותלו אותו ואת בניו על העץ, ושהוא טוב לבעליו זה עשרו של יהושפט שנא' (ד"ה דברי הימים ב יח) ויהי ליהושפט עשר וכבוד לרב, ומה היה לו ויצעק יהושפט וה' עזרו, ויש גבורה שהיא טובה לבעליה ויש שהיא רעה לבעליה, טובה לבעליה זה דוד שכתוב (ש"א שמואל א' יח) הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו, ומשם אהבוהו כל ישראל שנאמר (שם שמואל א' י"ח) וכל ישראל ויהודה אוהב את דוד, רעה לבעליה זו גבורתו של גלית שהיה עומד ומחרף ומה היה לו שמת ככלב שנאמר (שם שמואל א' יז) ויראו הפלשתים כי מת גבורם וינוסו, ויש חכמה טובה לבעליה ויש רעה לבעליה, טובה לבעליה, זה יהושע שנאמר (דברים לד) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה למה הוא דומה לגיפיון שמשקה כל המדינה והכל

משבחין אותו אמר להם אחד שבחו למעין שמספיק לזה, כך היו משבחים ליהושע שהיה משקה כל ישראל מחכמתו אמר להם שבחו למשה שכך העמיד שנאמר (שם דברים ל"ד) כי סמך משה את ידיו עליו, רעה לבעליה, זה בלעם שנאי (במדבר כד) נאם שומע אמרי אל, ומה היה לו (שם במדבר לא) ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב לכך נאמר עושר שמור לבעליו לרעתו.

- ט -

בשמות רבה (פרשה לא): ד"א אם כסף תלוה את עמי, כיון שבנה שלמה את הבית אמר להקב"ה בתפלתו רבון העולם אם יש אדם שיתפלל לפניך שתתן לו ממון ואתה יודע שרע לו אל תתן לו ואם ראית אדם נאה בעשרו תן לו שנאמר (ד"ה דברי הימים ב ו) ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו, לפי שבעולם הזה היו הרשעים עשירים ונתונים בשלוח והשקט והצדיקים עניים, אבל לעתיד לבא כשיפתח הקב"ה לצדיקים אוצרות גן עדן הרשעים שאכלו נשך ותרבית עתידין להיות נושכין בשיניהם את בשרם שנאמר (קהלת ד) הכסיל חובק את ידיו ואוכל את בשרו, והם אומרים ולואי היינו

פועלים והיינו טוענין בכתפנו ולואי שהיינו
 עבדים ויהיה לנו כך שנאי (שם קהלת ד')
 טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות
 רוח לכך נאמר אם כסף תלוה את עמי, אמרו
 ישראל לפני הקב"ה ומי הם עמך אמר להם
 העניינים שנאמר (ישעיה מט) כי נחם הי' עמו
 וענייו ירחם, מדת ב"ו אם היו לו עניינים
 קרובים והוא עשיר אינו מודה בהם שנאמר
 (משלי יט) כל אחי רש שנאוהו, והקב"ה אינו
 כן שנאמר (ד"ה דברי הימים א כט) והעושר
 והכבוד מלפניך, ואינו מחופף אלא על
 העניינים שנאמר (ישעיה יד) כי הי' יסד ציון
 ובה יחסו עניי עמו, לכך נאמר אם כסף תלוה
 את עמי, אמר דוד רבון העולם ישב עולמך
 שנאמר (תהלים סא) ישב עולם לפני אלהים,
 א"ל הקב"ה אם אעשה את עולמי שוה (שם
 תהלים ס"א) חסד ואמת מן ינצרוהו.

- י -

בשמות רבה (פרשה לא): ד"א אם כסף
 תלוה את עמי הה"ד (ירמיה ו) כסף נמאס
 קראו להם, בשעה שגלו ישראל מירושלים
 הוציאו אותם השונאין בקולרין והיו אומות
 העולם אומרים אין הקב"ה חפץ באומה הזו
 שנאמר כסף נמאס קראו להם מה הכסף

הזה נצרף ונעשה כלי ושוב נצרף ונעשה כלי וכן פעמים הרבה ובאחרונה האדם פורכו בידו ואינו נעשה עוד למלאכה כן ישראל היו אומרים שאין להם תקומה שמאסן הקב"ה שנאמר כסף נמאס קראו להם, כיון ששמע ירמיה זה בא לו אצל הקב"ה א"ל רבון העולם אמת שמאסת את בניך, הה"ד (שם ירמיהו יד) המאוס מאסת את יהודה ואם בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא, משל לאחד שהיה מכה לאשתו אמר לו שושבינה עד מתי אתה מכה אותה, אם לגרשה אתה רוצה הכה אותה עד שתמות ואם אין אתה רוצה אותה למה אתה מכה אותה, א"ל אפ"י כל פלטין שלי חרב לאשתי איני מגרש, כך אמר ירמיה להקב"ה אם לגרשנו אתה רוצה הכה אותנו עד שנמות שנאמר (איכה ה) כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד, ואם לאו מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא, א"ל הקב"ה אפילו אני מחריב עולמי איני מגרש ישראל שנאמר (ירמיה לא) כה אמר ה' אם ימדו שמים ממעל, אלא אמר הקב"ה אעפ"כ תנאי התניתי עמהם אם יחטאו יהא ביהמ"ק בית המקדש מתמשכן עליהם שנאמר (ויקרא כו) ונתתי משכני בתוכם, אל תהי קורא משכני

אלא משכוני, וכן בלעם אומר (במדבר כד) מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל, שני משכונות, ונקראו אוהליך כשהם בנויים ומשכנותיך כשהם חרבים, לא מפני שאני חייב לעובדי כוכבים אני ממשכן להם משכני, אלא עונותיכם גרמו לכם שאמשכן להם מקדשי אלולי כן למה אני חייב שנאמר (ישעיה נ) כה אמר ה' איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו הן בעונותיכם נמכרתם ובפשעיכם שלחה אמכם, וכן התניתני עם משה עליהם שנאמר (שמות כב) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנשה, ואם תעברו על המצות האלו אני ממשכן שתי משכונות שנאמר אם חבול תחבול שלמת רעך, א"ל משה ולעולם הם ממושכנים א"ל לאו אלא עד בא השמש עד שיבא משיח שנאמר (מלאכי ג) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא.

- יא -

בספר המצוות לרמב"ם (מצות עשה קצז):
והמצוה הקצ"ז היא שצונו להלוות לעני להרחיב לו ולהקל עניינו. ומצוה זו היא
 היותר חזקה ויותר מחוייבת מכל מצות

צדקה. כי מי שנתבזה וגלה פניו לשאול מידי האנשים אין צרות עניינו סר מעליו כמו המכוסה שירצה להעזר עד שלא יתגלה עניינו ולא יתבזה. והציווי במצוה זו הוא אמרו יתעלה (משפטים כב) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך. ולשון מכילתא כל אם ואם שבתורה רשות **חוץ משלשה אחד מהם אם כסף תלוה את עמי**. אמרו אם כסף תלוה חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות תלמוד לומר [ראה טו ת] והעבט תעביטנו חובה ולא רשות. וכבר התבארו משפטי מצוה זו במקומות מכתובות (סז ב) ובתרא.

- יב -

ברמב"ם הלכות מלוה ולוה (פרק א הלכה א): **מצות עשה להלוות לעניי ישראל** שנאמר אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, יכול רשות תלמוד לומר העבט תעביטנו וגוי ומצוה זו גדולה מן הצדקה אל העני השואל **שזה כבר נצרך לשאול וזה עדיין לא הגיע למדה זו**, והתורה הקפידה על מי שימנע מלהלוות לעני שנאמר ורעה עינך באחיך האביון וגוי.

- יג -

בקיצור שולחן ערוך (סימן קעט סעיף א):
מצות עשה להלוות לעניי ישראל, שנאמר
 אם כסף תלוה את עמי את העני עמך וגו',
 ואף על גב דכתיב "אם" **קבלו חכמינו**
זכרונם לברכה דאם זה אינו רשות אלא חוב.
 הכי אמרינן במכילתא אם כסף תלוה את
 עמי חובה, אתה אומר חובה או אינו אלא
 רשות (מדכתיב אם) תלמוד לומר העבט
 תעביטנו חובה ולא רשות, והא דכתיב בלשון
 "אם" פירושו אם כסף תלוה, את עמי תלוהו
 ולא לעובדי כוכבים, ולאִיזה מעמי לאותו
 שעמך, מכאן אמרו עני שהוא קרובו קודם
 לעניים אחרים, ועניי עירו קודמים לעניי עיר
 אחרת. וגדולה מצות הלואה לעני יותר
 ממצות צדקה לעני השואל, שזה כבר נצרך
 לשאול וזה עדיין לא הגיע למדה זו והתורה
 הקפידה על מי שמונע מלהלוות לעני, שנאמר
 ורעה עיניך באחיך האביון וגו'. **והמלוה לעני**
בשעת דוחקו, עליו הכתוב אומר אז תקרא
וה' יענה.

* * *